

78 סי' - f
(1979)

בין עולמו הפנימי של המספר לבין המציאות החיצונית הריאלית, רובץ פער של אי-תיאום בהווית הזמן. "פניתי עצמי מכל העסקים בשביל ספרי רבותינו האחרונים שהייתי הוגה בהם וויתרתי על תענוגי הזמן --- ימים שעברו וישובים שנתלשו היו באים ועומדים לנגדי, כזמן שישראל מדובקים ביראתו ואהובים ומאובהים בחכמת התורה" (סמוך ונראה, עמ' 224). הוויתו של המספר היא בתחום העבר, בהווית הקודש של הימים ההם, הוא מבקש לחיות, כביכול, כימי השבת של העבר, ולמשוך מקדושתם של ימי החולין של היום ולכסותם במקצת: "כתיבוק שעומד שבת עם חשיכה ומתנחם שעדיין השבת שוהה מלצאת, כך מתנחם הייתי בדברי רבותינו האחרונים שעדיין נשתיירה קצת מן התורה" (שם)

כניגוד מכאיב להווית הקודש של העבר מוצגת המציאות של ההווה כעולם של חולין, עולם שדי מלא מהומה והמולה, רדיפה ובריחה, שנאה ואי-צדק: "אבטומוכילים רצים דחופים כאילו נרדפים מן השדים --- ובני אדם ממלטים עצמם --- וכל רחוב ופנה מלאים בעלי מלחמות. ושוטרים ובלשים --- ועינים זועפניות ושחורות מחמת שנאה. ובני ציון היקרים, מהם לבושים סמוט ואטלס מהם מחבקים אשפתות" (עמ' 234). אותות או שרידים של קדושה בעולם זה נראים גרוטסקיים: מהלך אני --- וקורא כל מיני מודעות על הצגות חדשות על עמך ושל קשה להיות יהודי. והגרמופן צווח מה טובו אהליך יעקב. לעומתו עונה הרדיו אשריכם ישראל. ורם קול משתק את קולם וריח פלאפל נודף והולך" (עמ' 243). "לכשיבוא אליהו זכור לטוב לבשר את הישועה הלוראי שישמע קולו מקול האבטומוכילים וצווחות הגרמופונים" (עמ' 234). בתיא החדשים של ירושלים, המרמזים על המגמה שבקדושה של בני ירושלים מחורבנה, כאילו מלעיגים על מגמה זו: "בונה ירושלים ה', מכל מקום, אפילו על ידי גויים, אפילו על ידי ספסרים" (שם). יתר על כן, בתים אלה מעלים הבל "כעין הבלה של חוצה לארץ", ולכן "מכסים עינה של ירושלים" (שם). נלעג לא פחות נראה רעיון "בנין הארץ" בשכונה החדשה שנבנתה זה לא מכבר בסמוך לירושלים: "מקצת בתים עומדים בלא טיח ומקצתם מצופים סיד שנראה כטבלאות של שיש ומקצתם מטים עצמם ליפל... אדמת ירושלים שהיתה רגילה בהיכלות אין דעתה נוחה מן הבתים הקלים, חותרת היא תחתיהם עד שמתערערים" (עמ' 236). שכונה זו אין לה תקנה אלא "לכשיבוא המשיח" (עמ' 239). לעומת זאת, בתיהם של הגויים "קיימים ועומדים", ושמים ללעג את דרך ביצועו של רעיון בנין ירושלים: "בונה ירושלים ה', פעמים על ידי יהודים ופעמים על ידי גויים" (עמ' 241).

בתוך מציאות כעורה זו של חולין קיים גם בית המדרש, אלא ש"כבר נתרוקן הבית, ונתקלפו כתליו ונתקרעו ספריו ונתמרטטו הפרוכיות והחליאו מגורותיו ונפטרו לומדי התורה. בקושי מתכנס לשם מנין מצומצם. אם שערי שמים עדיין פתוחים אין עולה לשם אלא כאיסר" (עמ' 230). יש גם בית-כנסת חדש, באמצע השכונה הדלה והעלובה, אלא שאין הוא גמור במקום אחד, והתפילה העולה ממנו איננה מכוונת לשערי השמים: " --- כל אחד מהם מתפלל בנוסח אחר. והשמים עדיין בשלמ... עומדים ואין שערים חדשים נפתחים בהם וכשעומדים להתפלל כל אחד ואחד. הש שיתפללו בנוסח שלו ונעשית ערבוביא גדולה

ידידיה יצחקי

עיון ב"המכתב"

מוטיב המות, המלווה את יצירת עגנון מראשיתה, לובש צורה מיוחדת ומקבל ממד נוסף בסיפורי "ספר המעשים". האוירה האל-מציאותית, החלומית-סיוטית בה מתרחשים סיפורים אלה, רובם ככולם, נוצרת ע"י טשטוש גבולות הזמן והמקום, לאמר, ע"י מאורעות המתרחשים בעת ובעונה אחת בזמנים שונים ובמקומות שונים. לאוירה זו נוסף, לעתים קרובות, נופך בלהות-שדי רב משמעות ע"י הופעות חוזרות ונשנות של המות. במקומות שונים נופלות המחיצות שבין חיים ומות, ומופיעות לפנינו דמויות שקמו מן המתים, כמו זקנו של המספר בסיפורים "האבטובוס האחרון" ו"נרות". במקומות אחרים מופיע המות כסמל רב משמעות - כמו בסיפורים "על התורה" או "בדרך" לעתים מופיע המות כשהו מסומל ע"י גופים אחרים, כגון הגשר השחור וגלי הנהר בסיפור "אל הרופא", או בית האוכל השומם - בסיפור "פת שלימה", וכיצא באלה עוד ועוד.¹

יותר מכל סיפורי המחזור, מטביע גורם זה של טשטוש התחומים בין החיים למות, את חותמו על הסיפור "המכתב". עיקרה של ההווה האל-מציאותית המלווה סיפור זה מקורה בהופעתו של מת-חי, באמצעותו עובר המספר את גבולות הזמן אל ימי העבר. תוך הווה זו מופיעים גם הרהורי-מות עם כמיהה עזה אל המות, המדגישים היטב את מוטיב המת-החי, והופכים אותו לנושא בעל חשיבות ראשונית בסיפור זה.

בשלושה תחומים מתרחשת עלילת הסיפור - בביתו של המספר, היינו בעולמו הפנימי והמסוגר, במציאות החיצונית והחילונית, היום יומית של ירושלים ערב הקמתה של מדינת-ישראל, ובעולם הדימויני-חלומי אליו מובא המספר ע"י גדליה קליין המת.

ובאים לידי מריבה" (עמ' 238). באוירה זו של חולין גם מה ששייך לתחומי הקדושה הופך לחול "תפילה זו (אל מלא רחמים) שהיתה מחרידה את לבי היום היא מביאה אותי לידי שעמום" (עמ' 245), שכן טכס הזכרת נשמות נערך כהצגת תיאטרון.

המספר אמנם מוכיח את עצמו - כאמצעות דבריו למכרו מעולי אשכנז - על שאין הוא רואה "בטוב ירושלים": "ראוי לאדם מישראל שיראה טובה של ירושלים ולא גנותה" (עמ' 235). ביחוד שהמצב איננו מהגרועים ביותר, והיו ימים קשים מאלה - אלא שהם היו ימים של קודש, ואלה הם ימי חולין: מציאות שהוצא ממנה אלהים: "הרציא הציגרה מפיו ואמר, הללו האלקים היה בלבם. אמרתי לו בלחשיה, אף עכשיו יש אלקים. אמר הוא, אבל לא בקרבנו. אמרתי לו, שאלו לצדיק אחד היכן הקדוש ברוך הוא שרוי? אמר להם, בכל מקום שנרונבים לו ליכנס שם הוא שרוי" (עמ' 236).

מציאות זו של חולין, עם שרידים נלעגים של קדושה, מסומלת ע"י החזן המת, שהיה מבליע את השם בתפילתו --- ושם הנקדש תפור בזרוע. הוציא את השם מתוכו ומיד נפל הגוף וראו שבשרו כבר הרקיב" (עמ' 226).

תיאור גרוטסקי-דמיוני זה של המציאות של ירושלים מקדים את הסאטירה החריקה שב"ספר המדינה".

אחד מבזיוני ויוצריו של עולם זה של חול ושל חולין הוא מר גדליה קליין. יהא זהויו הפרסונאלי - אם כלל יש כזה - אשר יהיה, גדליה קליין מסמל בסיפורינו את הצינונות המעשיות. הוא "העמיד על בסיס פיננסי כמה מוסדות של שונרות שבירושלים עד שעשאו כמוסדות לאומיים" (עמ' 244). הוא שהקים את "החדר המתוקן שהוא בנין אב לבית הספר העברי", את בניו של לגמנסיה ולאונגריסטא - בנוסף לחדר "המתוקן" - "כדי לחבר את המאור שביהדות ביפה ובמועיל" (שם), הוא "היה מטפל עם כל הציבור, ולא הבדיל בין עני לעשיר" (שם) וכר' וכר'. הוא היה משתבח במעשיו, "ומכלל דבריו שמעתי שאלמלא הוא שהקים את ירושלים מעפרה לא היה נעשה כאן אפילו כפיד של תרנגולין" (עמ' 225). למותר לציין שמפעלות אלה מתוארים בלעג גלוי. הממד הנלעג והגרוטסקי מומחש ע"י העימות המידי בין הדיבורים הרמים לבין המציאות הדלה והריקה. זאת ועוד: גדליה קליין "זכה להיות סנדקם של רוב 'מנהיגים' (עמ' 223), ומנהיגים אלה הם 'אנשי מעשה המעורים באומה ויודעים לכוון את מעשיהם לצורך האומה או צרכי האומה למעשיהם' (עמ' 246). מנהיגים ועסקנים אלה, כגדליה קליין וכיוצאים בו מוכרים לנו כבר היטב מ"תמול שלשום".

"גדליה קליין", הגדול שהוא קטן אם כן, הוא מי שמהלך בגדולות אך מעשיו קטנים. כניגוד אירוני לאישיותו אנו קוראים: "לשעבר נכללו מעשיהם של בני אדם בפסוק אחד כגון ויתהלך חנוך את האלקים" ואיננו כי לקח אותו (עמ' 242). גדליה קליין אם כן איננו מתהלך עם האלהים.

"אם כהקיץ ואם בחלום, אם בחזון ואם בדמיון" (עמ' 233) רואה המספר ארץ-ישראל אחרת. בסיפור נוסח אגדת חוני המעגל עולה לפנינו עתיד דימוני בו "בני אדם חורשים וזורעים ושמים ואין לא שוטר ולא סרדיוט" (שם). זוהי דמותה של ארץ ישראל כפי שנצטיירה בחזון הדורות, כך ראה אותה בדימונו גם יצחק קומר. אסוציאציה זו אל חוני המעגל, שחי שלא בדורו, ממחישת את הפער בהווית הזמן שבין המספר ובין סביבתו. אנו מוצאים בסיפור רמזים נוספים בכרוך זה: "פשוט את מקלו ועשה כעין עיגול באויר ולחש, אף אני הולך לבית המדרש" (עמ' 225). "וקפתי את ימיני ועשיתי כעין עיגול באויר. כשפקחתי עיני שנית שמעתי קול צפור מצייצת בחלוני" (עמ' 228), צפור השכינה, מן הסתם. ולהלן: "וקפתי את הקולמוס ועשיתי בו עיגולים באויר. נזכרתי שעמדתי להדליק נר לנשמתו של זקני" (עמ' 230). העיגולים באויר, המזכירים אף הם את חוני המעגל, מציינים מעבר מהורה של חולין לספירה של קדושה. הם מתארים משהו מעין השלימות שבעיגול.

המספר, הנתון בתחום העבר והספרים הקדושים, מבקש ליצור קשר עם עולם המציאות, שעם כל מגרעותיו, אפשר שיש בו גם טובה: "התחלתי שואל את עצמי מה מקום לעבודה זו (לימוד-ספרי רבותינו האחרונים) בזמן שהארץ מתחדשת ואנשים חדשים מחדשים את הארץ כמעשיהם" (עמ' 232). אכן, המושג "חדש" מופיע כמעט תמיד בקונטציה שלילית: בתים חדשים, הצגות חדשות, פנים חדשות (של עולי אשכנז, "שהיו דוחקים בקומתם את רגלי השכינה", עמ' 235) שכונות חדשות, וכר', ועל טיבה של אותה "התחדשות" ושל בנין הארץ כבר עמדנו, אף על פי כן, מנסה המספר "להשוות את הזמן": "התחלתי מתיירא שמא טעיתי בסדר הימים נכנסתי לחנות של ספרים לקנות לי לוח השנה. לגלג החנווני ואמר, אנו עומדים להדפיס לוח לשנה הבאה ואתה מחזיר על של השנה שעברה. אמרתי לו, מסתפק אני בלוחות הישנים. כדי להשוות את הזמן קניתי לי עתון" (עמ' 242). המכתב הוא המאמץ ליצור קשר או גשר לעולמו המציאותי העכשווי של גדליה קליין. קשר זה רצוף קשיים: אין אל מי לכתוב, "ישמכל אנשי ביתו לא הכרתי אלא בת אחת וזו קל הייתי בעיניה ולא הסבירה לי פנים" (עמ' 223). ואכן, מחטיא המכתב את מטרתו: "הרכנתי ראשי וברכתיה. ולא הרגישה בי. חזרתי והרכנתי ראשי וברכתיה. אפשר שניענעה לי ראשה קמעה ואפשר שלא ניענעה לי כלל. בלבי לא היה עליה ולא כלום. וכי בשביל שתים שלוש שורות שכתב לה אותו אדם צריכה היא לטלטל ראשה" (עמ' 247). הקשר אל יורשיו של גדליה קליין אל ההורה, לא נוצר, אך עצם המאמץ ליצור קשר זה דיו כדי להוציא את המספר מהעולם בו היה נתון: "כיון שאני פונה ממלאכתי מיד לבי עצוב, כארון שהוציאו ספריו מתוכו, וכשדה שחררהו נמלים" (עמ' 223). כך נטרד המספר מהעבר, על ערכי הקדושה שבו, אך להורה, למציאות של ימינו אלה אין הוא בא.

במצב ביניים זה של "ערבוב הלב", עולה רוחו של גדליה קליין המת. ראשית מעמיד הוא את המספר על מצבו, על תעיתו, בשאלה "מאין ולאן" (עמ' 224), הרומזת כמובן לדברי עקביא בן מהללאל: "דע מאין אתה בא ולאן אתה הולך"

כאמור, אין המספר מצליח למצוא את הקשר, את הצירוף של האתמול עם היום, אין הוא מוצא את בית המדרש הישן, אלא את בית המדרש האחר, הריק והחרב, או את בית הכנסת שבניתו לא הושלמה. עם זאת אין הוא מוצא את מקומו גם בין "בני העליה שנתקבצו לחלוק כבוד לזכרו של מר גדליה קליין" (עמ' 245), אין ביניהם התאמה בבגדים שהם לובשים (משמעות הבגד, ככסות לנפש, ידועה היטב בסיפורי עגנון). בתו של גדליה קליין איננה נענית לברכתו, והריהו הולך לביתו לבדו. כמו בסיפור "האבטובוס האחרון" מחמיץ גם כאן המספר את האוטובוס האחרון, היינו את הקשר הבטוח, המהיר של ההורה. במקומו באה מרכבה ישנה, ובעליה מזמינו לעלות בה. תיאורה של המרכבה מעלה אסוציאציות שמימיות: דמומים דמומים נסעו בלא הנפת ריגלים, ואם אינני טועה, לא נראתה המרכבה בלכתה" (עמ' 247). ההקשר האסוציאטיבי הוא לפסוק "לא יסבו בלכתן" (יחזקאל א' ט), מתוך "מעשה מרכבה", ולהלן: "נשאו הסוסים רגליהם ולא נשמע קולם בלכתם" (עמ' 247), מה שמזכיר את הפסוק "השמים מספרים כבוד אל"--- אין אמר ואין דברים בלי גשמע קולם" (תהילים י"ט ב-ד). מרכבה שמימית זו היא, כמוכן מרכבת המות, שבעליה מצייע למספר להביאו לייעודו, למנוחתו. ואכן, לנוכח כשלון מאמצי האיחוד של העבר עם ההווה, של הקודש עם החול מתעוררים בו שוב כיסופי המות: "האוויר היה צלול וירח וכוכבים היו מאירים. האדמה היתה רכה. בלא קושי אפשר היה לפתוח אותה ולהתכנסות בה כשמיכה² כמה הייתי עייף, כמה בקשתי לפרוש. חזר ובא בעל הסוסים והיקפני במרכבתו, נשאתי עיני בו שמא יעלני על מרכבתו ולא השגיח בי להעלותני" (עמ' 247).

בית המדרש הישן נשאר בתחום המות: "חצר ישנה היתה שם ונרות נמוכים היו דולקים" (עמ' 248). תיאור זה של בית המדרש מעורר כמוכן אסוציאציה ל"חצר המות", והכוונה "להדליק נר לעילוי נשמתו" של זקנו של המספר, היינו ליצור קשר אל העבר, הזכות בסמוך להשמע קול הסוסים, קול מרכבת המות (שם). גדליה קליין, המת או החי, שוב אין לאל ידו לחזור אל בית המדרש הישן: "--- נטל את מקלו והתחיל מגשש בו כסומא שנתגלגל למקום שאיננו מכיר --- אחז את המקל בכל כחו. אבל כחו לא היה עמו" (עמ' 249). שכן התקוות שהציונות תלך בדרכי העבר, ותמשוך את קדושתו על ההרה - נתבדו. רק השמש הסומא של בית המדרש החרב והריק, זה שהדליק נר לנשמת זקנו של המספר, אפשר שיוכל עוד למצוא את בית המדרש הישן.

כיסופי המות העולים מסיפורנו מקורם בפער הלא ניתן לגישור בהווה הזמן, בין המספר לבין המציאות. זהו הפער שבין מאויים לעולם שבקדושה לבין המציאות החילונית, בין הרצון להשהות את השבת, למנוע את יציאתה לבין ימי המעשה המטביעים את חותמם על ההווה כולה.

המת-החי מסמל את הציפיות הלא ניתנות לגישור, לגישור על פני פער זה, ציפיות להחזרת האחדות האבודה של החיים, כפי שהיתה בעבר.

סיפור זה הוא מהפסימיים ביותר שבסיפורי עגנון.

(אוניברסיטת בראילן)

(אבות ג' א). גדליה קליין המת הוא כפי שהיה צריך להיות, לפי ציפיותיו של המספר, גדליה קליין החי, שנראה כאילו יש לאל ידו להגיע אל בית המדרש הישן שבירושלים, שם מבקש המספר להדליק נר לנשמת זקנו, ולמצוא את קדושת העבר ואת התורה בתוך המציאות החילונית. בבית מדרש זה "אור מוצע האיר מארבע חמש מנורות של נחושת של בדיל של פח ושל טיט" (עמ' 226) - אורה של תורה, כמוכן. הרדוקציה באיכות המנורות מרמזת אל, למאמר חו"ל: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה" (אבות א, א) - חמש רשויות. בניגוד לרעש וההמולה שבהוצות ירושלים הארצית - "שלוה שלא מהעולם הזה היתה שרויה בחדר" (שפ). כמוכן היה שם זקן אחד, "וראיתי שהוא אחד מגאוני עולם שרי התורה שהייתי מתעסק בספריו--- התחיל ליבי מרתיק ומתמתק. עדיין שייר לנו המקום אנשים שממתיקים את הלב בראיה" (עמ' 227). אלא שבין אותו גאון סמל הקדושה שבעבר, לבין החורן, ההמציאות של ההווה - פעורה תהום - "הצאתי וראיתי ששוחה עמוקה פעורה לרגליו. כיצד, בזמן שהיה עומד ומתפלל וישוב ולומד שיחקה חבורה של קטנים (קליין) לפני בית המדרש וחפרו להם שוחה והניחוה בלא כיסוי" (שם). המספר חש חובה לנסות ולעבירו מעל לשוחה, התהום המפרידה שבין העבר להווה, מבלי להפסיק אותו ממחשבותיו, לאמור, ללא שבר וקרע במסורת הדורות. נטל זה שנטל על עצמו - "יודע אני שארגיש בו עד שישמו עפר על עיני" (שם). אבל משימה זו, של מציאת האחדות שבין העבר להווה, בין הקדושה לחולין היא בלתי-אפשרית. לשוא יבקש המספר בחוצות ירושלים, אחר-כך את בית המדרש הישן: "וכשהייתי נזכר באותו בית המדרש ובאותם זקנים שראיתי שם ידעתי שלא אמצאהו ולא אראהו" (עמ' 234). כבר קודם לכן חש וידע שלא ימצאהו: כשאני מהרהר בדברים שאירעוני ובאותו צדיק שראיתו וידעתי שמאורע גדול אירעני היום. מאורע גדול מזה לא יקרני עוד" (עמ' 228). זוהי תחושה של גילוי היעוד, תוך הכרה באכדנו, של מציאת האחדות הנפשית, עם ידיעה שלא תתכן יותר, ולכן: "אילו יצאתי אותה שעה מן העולם לא הייתי מצטער" (עמ' 228). כיסופי מות ארוזים במספר, שכן אותה אחדות נכספת, שאיננה קיימת אלא בחזון או בדלמיון, תימצא, אולי, בתחום המות: "שכבתי על מטתי והרהרתי, מפני מה מתיראים מן המיתה? לחשו לי, הגבה את השמיכה. מיד נתמלאו אצבעותי מאותו דבר שאין כל לשון שמחה או עצבות נאחות בו. ואף הוא, כלומר אותו דבר, היה מתפשט והולך עד לכתפי ועד לערפי ועד קדקדי. עדיין שררי הייתי בעולם הזה, אבל ידעתי שאם אני מגביה את השמיכה ונתנה על ראשי יכולני ליכנס בו לעולם אחר בהרף עין. מי שמבקש טובתי יזכה לשעה טובה שכזו" (שם).

כך גם חזני המעגל, שנוכח לדעת שהדור איננו דורו: "אמר להם, אני חזני, ולא האמינו לו. --- חלשה דעתו וביקש רחמים ומת" (תענית כג').

המספר איננו הולך אחרי כיסופי מות אלה, שכן עדיין מבקש הוא קשר אל המציאות, אולי באמצעות יורשי גדליה קליין: "הרהרתי בלבי, אם אני מת, נמצא המכתב משתייר בלא שולחים. סילקתי את השמיכה ממני" (עמ' 228).

7-8 סיון
(1972)

1. ב. קורצווייל "הקדמה לספר המעשים" (מסות על סיפורי ש"י עגנון עמ' 85-74)
2. מוטיב זה מופיע הרבה בסיפורי "ספר המעשים" ונידון בהרחבה ע"י ג. רוטנשטרייך במסות "הווית הזמן בספר המעשים" (לעגנון שי, דברים על הסופר וספריו, עמ' 265-279).
3. הכיטוי בשמיכה מסמל כאן את המעבר אל המות, ועיין גם בעמ' 228: "לחשו לי, הגבה את השמיכה --- ידעתי שאם אני מגביה את השמיכה ונותנה על ראשי יכולנו ליכנס בו לעולם אחר כהרף עיין".

יהודית צוויק

הפונקציה של המיליות בסגנונו של עגנון

אלא סובסטנץ לעצמו. בכך, בעיקר, טמון סוד האורגניות הגדולה של יצירת עגנון, שכן מכאן יוצאות ולכאן חוזרות בסופו של דבר כל הסוגיות הכרוכות בה, כשהן אחוזות בתוקף כך זו בזו וגוררות זו את זו בשרשרת כיאות ליצירה שהיא מעשה מקשה.

ואם במלים בכלל הדברים אמורים, הרי ניתן להמחיש ולהדגים זאת ביתר נוחות אם ננסה להציץ אל תוך עולמה של יצירת עגנון מנקודת התצפית של המיליות, שכן יש בכך משום צמצום הקפו של העיון, ויותר מכך - אין להתעלם מן העובדה כי המיליות הן האלמנט הסטרוקטורלי האימננטי של הטקסטורה. אם תרצה הרי נכון לומר בהכללה כי רשת המיליות של היצירה אוצרת בתוכה את "מעשה הסיפור" בקוריהיטוד שלו: עגנון עצמו מדגים ב"בחנותו של מר לובליץ" כיצד ניתן להפוך את העיון ברישית מנייה הטלפון מכלל "הרהורי-שמות" לכלל תולדות (ההטעמה שלי - י.צ.) של "הרהורי-משפחות" על דרך - "נתתי את לבי לחקור איזו משפחה ראשונה היא לשם זה ומאיזה טעם נקראה בשם זה ומתיכן באה לעירנו ומאיזה טבה - - ובדורו של מי - -" (ההטעמה שלי - י.צ.)⁵

ואם תרצה, הרי נכון גם לומר בהכללה כי ברשת המיליות אצורה רוח הספור, אצורה בעימתו הממצה אותו באחת.

בלא לעשות מיון פנימי של המיליות⁶ גם בלי

בכוונתי להציע בזה סקיצה ראשונית-כוללנית של עיון באספקטים הסגנוניים אותם מפיק עגנון מן המיליות, כשהוא עושה בהן שימוש מחושב וקפדני, כיאות למי שכל "מעשה הספר שלו מגוי ספור ושקולי"¹, למי שנמנה על אלה "שאינם סוברים שצופי מלים קרוי סגנון"² ו"יודע למצות כוחה וגבורתה של כל תיבה בזמן שהתיבה עומדת במקומה"³, שכן מקובל עליו על עגנון ש"פעמים מתגלים הדברים לסופר בלשונם ופעמים במראה בלבד, וצריך הוא הסופר להתייגע הרבה עד שמוצא את המלים הראויות להם, ולבסוף כשהוא סבור שמצא את המלים הראויות, מראים לו מלים אחרות נאות מהן. ואילו שמרזמים עליו מן השמים לא היה לדבר סוף. אם הוא שוטה סבור שמצא את המלה הנכונה, ואם חכם הוא יודע שלא נתגלו המלים הנכונות אלא בתורה בנביאים ובכתובים, ויותר שהסופר מושל בשלון הקודש, נפשו עליו תשתוחח, שמא פגם חס ושלום בתיבה אחת." ובהמשך: - " - ובלשונו הקודש כל מלה צריכה כוונה יתירה וביותר חבור המלים וסדר עמידתן" (ההטעמה שלי - י.צ.)⁴.

לצורך ענינו נטעים ונאמר כי "כל מלה דוקא" לגבי יצירתו של עגנון, משמעו שגם במבנה הגדול של היצירה נשמר מעמדן של המלה הכודדת ושל יחידת-התחביר הקטנה כיחידות יסוד עד שניתן לראות בה ביצירת עגנון דוגמא מובהקת של "איקונין מילולי", של "התרחשות בלשוני", כשזו, הלשון, אינה אמצעי שקוף בלבד